

טאיוואן בין המעצמות: חשיבות אסטרטגית, רקע היסטורי ומגמות עיקריות עד 2016

אורי סלע

אוניברסיטת תל אביב

טאיוואן – על מערכות היחסים המורכבות והטעונות שסובבות אותה – נחשבת לאחת מה"נקודות החמות" המשמעותיות בזירה הגלובלית. ככל שהתחרות או היריבות בין שתי המעצמות העולמיות העיקריות, ארצות הברית וסין, מסלימה במרחב האסטרטגי או האינדו-פסיפי, כך מחריף המתח סביב סוגיית טאיוואן, הרטוריקה מקצינה ופעולות הצדדים יוצרות סטטוס קוו חדש, המאיים להתחלף חדשות לבקרים בלוחמה של ממש. כדי להבין את המתרחש סביב מצר טאיוואן בוחן מאמר זה את הסיבות לחשיבות האסטרטגית של האי השנוי במחלוקת; סוקר את הרקע ההיסטורי של טאיוואן בראי יחסי סין-ארצות הברית ומפנה זרקור ל"משבר פורמוזה השלישי" (1995-1996). מתוך כך אבקש למפות את המגמות העיקריות ואת השינויים הבולטים שחלו בעניין המחלוקת על האי עד שנת 2016, שממנה והלאה נדמה כי החל עידן חדש ביחסים הללו.

מילות מפתח: סין, טאיוואן, ארצות הברית, משבר פורמוזה, המפלגה הקומוניסטית, גואו-מיין-דאנג, DPP

מבוא

לאורך השנים האחרונות ובייחוד מאז 2022, המדיה גועשת עם ידיעות התוהות אם פניה של סין העממית למלחמה נגד טאיוואן ולא ייחוד בכוח של האי עם סין היבשתית. הסערה התקשורתית גברה על רקע פלישת רוסיה לאוקראינה בפברואר 2022 ושאלת האנלוגיה בין אוקראינה לטאיוואן; ביקורה של יו"ר בית הנבחרים האמריקאי ננסי פלוסי באי באוגוסט 2022; והתגובה הצבאית הסינית סביב ביקור זה ואחריו, כמו גם במאי 2024, עם השבעת הנשיא החדש בטאיוואן. עם זאת, הסערה התקשורתית וגם זו האקדמית התייחסה ברוב המקרים באופן נקודתי למדי לאירועי השעה תוך מתן חשיבות משנית, אם בכלל, לרקע ההיסטורי ולמגמות ארוכות טווח ביחסי סין-טאיוואן.

זאת ועוד, התייחסות השוואתית למשברים נוספים בהקשר זה, ובייחוד למשבר 1995-1996, הייתה חסרה מאוד בדיון. מאמר זה מבקש אם כן לסקור את חשיבותה האסטרטגית של טאיוואן ככלל; את יחסי סין-טאיוואן במבט היסטורי על המשברים השונים ובפרט המשבר של 1996-1995, ומתוך התייחסות ליחסי סין-ארצות הברית

שלהם השפעה מכרעת בנושא; ולמפות את המגמות העיקריות במערכת יחסים משולשת זו עד שנת 2016, עת החלה הכהונה של מפלגת ה-DPP (Democratic Progressive Party), שלאחרונה נכנסה לקדנציה השלישית שלה בנשיאות טאיוואן, ומערכת היחסים קיבלה תפנית המחייבת עיון בפני עצמה, מתוך הבאת הפרספקטיבות השונות אל קדמת הבמה. השאלה המרכזית שעומדת בבסיס המאמר היא: כיצד דינמיקת היחסים בין סין, טאיוואן וארצות הברית, לצד האינטרסים המשתנים של שלושתן, השפיעה על מיצובה של טאיוואן במרחב האזורי (מזרח אסיה) והגלובלי, וכן בראייתה העצמית?

חשיבותה האסטרטגית של טאיוואן

טאיוואן מורכבת ממספר איים שטאיוואן הוא העיקרי שבהם, הן מבחינת שטח והן מבחינת אוכלוסייה, עם מספר איים הנמצאים קילומטרים ספורים מהיבשת. טאיוואן מונה כיום כ-23 מיליון תושבים, היקף הכלכלה שלה (תמ"ג) נע סביב 800 מיליארד דולר (בשנת 2023), והיינו המדינה ה-21 בעולם, עם הכנסה שנתית ממוצעת

מפה 1: סין וטאיוואן בהקשר הרחב

עיצוב: שי ליברובסקי

לאזורי סחר ולשפכי נהרות חשובים בדרום-מזרח סין, המובילים אל פנים היבשת (ככל שהתרחב הסחר בעת החדשה המוקדמת, כך גברה חשיבות המיקום). ב. מיקומו בין צפון-מזרח לדרום-מזרח אסיה, או בין "ים סין הדרומי" לבין "ים סין המזרחי", בקרבת נתיבי סחר בינלאומיים (וזרמים ימיים) שהובילו מדרום סין, וייטנאם, הפיליפינים ועוד מדינות בדרום-מזרח אסיה ליפן ולקוריאה, ובכיוון ההפוך. ג. מדובר באזור אסטרטגי גם מבחינה צבאית (צי, חיל אוויר, טילים וכדומה), בין בגישה (או חסימת גישה) לים סין הדרומי, אזור שבעצמו מהווה סוגיה רגישה במרחב עקב פעילות סינית גוברת בשנים האחרונות, ובין בגישה או חסימתה למרחבי ים סין המזרחי, בואכה סין, יפן וקוריאה. ד. מיקומו על הציר המחבר את מערב אמריקה לסין באוקיינוס השקט – נתיב שיט שנעשה משמעותי כבר

לנפש של יותר מ-30 אלף דולר.¹ עם זאת, רוב העולם אינו מכיר בטאיוואן באופן רשמי כמדינה ריבונית ועצמאית (למעט קומץ מדינות, בעיקר באוקיינוס השקט או בדרום אמריקה ובמרכז אמריקה), וסין העממית רואה בה חלק אינטגרלי ממנה ו"מחוז מורד", שעליו להתאחד עם "המולדת" הסינית. גם בטאיוואן עצמה הנושא שנוי במחלוקת, ומכאן קצרה הדרך לחילוקי הדעות משני עברי מצר פורמוזה – שמפריד בין האי טאיוואן לבין סין העממית.

לאי טאיוואן לא יוחסה חשיבות אסטרטגית מיוחדת כלשהי עד המאה ה-17, אולם חשיבותו הלכה וגברה מאותה עת והלאה ממספר סיבות הקשורות בעיקר למיקומו האסטרטגי, לעליית היקף הסחר הבינלאומי באזור ולנוכחות הגוברת של מעצמות במרחב. הסיבות הגאו-אסטרטגיות העיקריות לחשיבות הגוברת הן: א. הקרבה היחסית של האי ליבשת (מדרום-מזרח לסין), מרחק של כ-160 ק"מ בממוצע, מקנה גישה

כ"אינטרס ליבה" (核心利益), כזה המהווה קו אדום שלגביו אין מקום לכל פשרה או משא ומתן (Fang & Zhao, 2021). זאת לא רק משום חשיבותה הכלכלית, הביטחונית או הגאואסטרטגית אלא בעיקר משום שהפירוד בין טאיוואן לבין סין העממית נתפס כמעין "חטא קדמון" ונמצא במוקד האתוס הלאומי של בניית האומה הסינית, או לפי הרטוריקה של הנשיא הסיני הנוכחי שי ג'ין-פינג – "התחייה הלאומית של סין". זאת ועוד, "פלגנות" (分裂) ככלל נתפסת מבחינה היסטורית לא רק בסין המודרנית כאחד ה"פשעים" החמורים ביותר כנגד הריבון (למשל: State Council, 1993), כאשר זהות ה"מפלג" אינה משנה. מכיוון שעצם קיומה של טאיוואן המפולגת מסין העממית מוגדר כ"פילוג" כזה, כל פשרה בנושא נתפסת גם כתקדים בלתי אפשרי, כוויתור על מרכיב חיוני בזהות הלאומית של סין העממית וכערעור על הסיבה המהותית לעצם קיומה של סין העממית – המפלגה הקומוניסטית של סין. לא זאת אף זאת: טאיוואן מציבה עבור סין העממית תמונת מראה, אלטרנטיבה שלטונית סינית שבה לא המפלגה הקומוניסטית היא הריבון המוחלט אלא המדינה שבה מתקיימת דמוקרטיה ליברלית, ואלטרנטיבה זו מעצם קיומה נתפסת כסכנה לשלטון.

כך, בעוד שמשני עברי המצר השפה הסינית (מנדרנית) היא הדומיננטית, השיוך האתני דומה ברובו ולא פעם גם התרבות והדתות קרובות מאוד, השאלה הגדולה שמרחפת מזה יותר משבעה עשורים מעל האי היא: מי היא סין האמיתית ולאילו סין היא שייך?

רקע היסטורי

לקראת המאה ה-17 ובאופן בולט במהלכה, היו אלה הפורטוגלים (שככל הנראה טבעו את כינוי האי "פורמוזה", כלומר "יפה", ועל שמו נקרא המצר), הספרדים ואז ההולנדים שהחלו להגיע למזרח אסיה וראו בטאיוואן עוגן חשוב בין יפן וקוריאה לבין סין והפיליפינים ודרום-מזרח אסיה בכלל – יעדים חשובים במיוחד עבורם. ההולנדים אף הקימו באי נמל קטן שישרת את צורכיהם באזור. אומנם הייתה באי אוכלוסייה ילידית מועטה, אך היא לא נדרשה עד שלב זה בהיסטוריה לשאלות של ריבונות, וכאי חסר חשיבות גם קרבות יוצאי דופן לא התרחשו בו עד אז. ואולם במאה ה-17 הזירה הסינית געשה, ובהדרגה הצליחו המנצ'ואים (או מנג'ורים) להביס את שושלת מינג (1368-1644), לכבוש את הטריטוריות ששלטה בהן ולהקים שושלת חדשה: צ'ינג (1635-1911). במהלך הכיבוש נמלט אחד מנאמני השושלת הקודמת (מינג) לטאיוואן עם צבא באמצעות הצי של שושלת מינג, ויחד עם גל מהגרים שחששו מהכיבוש המנצ'ואי כבש

בעת החדשה המוקדמת, אך ביתר שאת מהמחצית השנייה של המאה ה-19 והלאה. האי טאיוואן עצמו מהווה אזור חיבור של טופוגרפיה ימית שונה בתכלית: בצידו המערבי, לכיוון סין, עומק הים רדוד יחסית (40-60 מטרים ואף פחות), בעוד שבצידו המזרחי ולכיוון האוקיינוס השקט עומק המים נופל במהירות למאות מטרים ואף יותר. מכך נוצרת חשיבות גאואסטרטגית לאי, הן בהיבט של משאבים (אנרגיה, דיג) והן בהיבט של צבא וביטחון (בעיקר מהמאה ה-20 והלאה).

טאיוואן מציבה עבור סין העממית תמונת מראה, אלטרנטיבה שלטונית סינית שבה לא המפלגה הקומוניסטית היא הריבון המוחלט אלא המדינה שבה מתקיימת דמוקרטיה ליברלית, ואלטרנטיבה זו מעצם קיומה נתפסת כסכנה לשלטון.

אם מתבוננים בסיבות אלה יחדיו אפשר להבין כי האי הפך לא רק לנקודת עצירה במהלך מסעות ימיים אלא גם לסוג של בסיס עצום (ופורה) לפתחה של סין. לא ייפלא אם כן שהאי הפך עבור היפנים למטרה נחשקת לשליטה – ככל שהם פעלו להגדלת האימפריה שלהם מאז סוף המאה ה-19 – או מנגד עבור סין, לשמירה על המרחב האסטרטגי המקיף אותה ממזרח. מובן שגם מבחינת ארצות הברית ובעלות בריתה טאיוואן היא נכס אסטרטגי לכל פעילות במרחב ולהבטחת דרכי גישה אל האזור וממנו, וככל שארצות הברית מפתחת מערכות של בריתות במרחב האינדו-פסיפי, בפרט תחת ממשל בידן, טאיוואן היא גם מוקד המחבר – גם אם לא בהכרח באופן מפורש או רשמי – את מערכות הבריתות של צפון-מזרח אסיה (יפן, קוריאה הדרומית) עם אלה של דרום-מזרח אסיה עד אוסטרליה. מכאן שעבור סין שליטה על טאיוואן משמעה שבירת "שרשרת האיים הראשונה" – אוסף נקודות מפתח אל מול חופי סין או גבולותיה – שבה היא רואה ניסיון להצר את צעדיה במזרח אסיה ומעבר לה, בואכה האוקיינוס השקט ובסיסים אמריקאיים דוגמת גואם, ושבירת מערכות הבריתות שהוזכרו לעיל. נוסף על כך, טאיוואן הפכה בעשורים האחרונים למובילה עולמית בייצור שבבים ומכאן חיוניותה בשרשראות הייצור והאספקה של מגוון עצום של מוצרים עבור כל העולם, כולל סין העממית וארצות הברית. גם העובדה שטאיוואן מחזיקה ביתרות מטבע חוץ וזהה מהגדולות בעולם מעצימה את חשיבותה הכלכלית (Chen, 2024). אך מעבר לכל המרכיבים הקונקרטיים הללו, מבחינת סין העממית "החזרתה" של טאיוואן לחיקה נתפסת

מלחמה של הגואו־מין־דאנג כנגדם, שגם הביאו את הקומוניסטים ל"מסע הארוך" (1934-1936) שבו נעו לאורך אלפי קילומטרים, מדרום־מזרח סין דרך מערב המדינה עד הצפון. למרות האיבה ההדדית והלחימה בין שני הצדדים, היות שבתחילת שנות ה־30 החלו היפנים בפלישה הדרגתית לסין היבשתית, נאלצו שתי המפלגות המתחרות לחזור לשיתוף פעולה מסוים בתקופת מלחמת העולם השנייה, כדי להתמודד נגד יפן (במזרח אסיה החלה המלחמה במלוא עוצה כבר ב־1937).

משנות ה־20 עד תחילת שנות ה־40 הייתה הגישה של המק"ס לטאיוואן שונה מזו שאנו מכירים כיום. ראשית, המק"ס הכירה בטאיוואנים כ"קבוצה אתנית", "לאום" (民族) או אפילו "גזע" (種族) נפרד מזה של הסינים בני חאן. הטאיוואנים הוזכרו בנשימה אחת עם קוריאנים, מונגולים, מוסלמים ועוד. המק"ס אף תמכה באותה עת בטאיוואנים שנלחמו כנגד "האימפריאליזם היפני" וביקשה במפורש לפעול כנגד היפנים יחד עם עמים אחרים ובכללם קוריאה וטאיוואן, למשל, בדרך למהפכה קומוניסטית בינלאומית רחבה. טאיוואנים שסייעו ליפנים גם בתוך סין היבשתית, למשל בפוג'ין, הוצגו לא כבוגדים במולדת אלא כסוכנים זרים.

בשנת 1941 הכריז ג'ו־אן־לאי, סגנו של יו"ר המק"ס מאו דזה־דונג והאחראי על מדיניות החוץ לאורך שנים רבות, בצורה חד־משמעית שעל הסינים לפעול יחד "עם תנועות שחרור ועצמאות של מדינות לאום אחרות. לא זו בלבד שאנו נסייע לתנועות האנטי־יפניות של קוריאה או טאיוואן, או לתנועות כנגד התוקפנות הגרמנית או האיטלקית של אומות בבלקן ובאפריקה, אנחנו גם פועלים יחד עם תנועות שחרור לאומי בהודו ובמגוון מדינות בדרום־מזרח אסיה". טאיוואן הוצגה בדבריו כעוד אחת ממדינות לאום רבות שאינן סין (Hsiao & Sullivan, 1979, p. 453).

באותו זמן הגואו־מין־דאנג דווקא הייתה מעט יותר נחרצת בנוגע לשייכות של טאיוואן לסין, וטענה באופן מובהק כי טאיוואן (וגם קוריאה, אגב) הייתה במקור חלק מסין. עם זאת הגואו־מין־דאנג שמרה על עמימות מסוימת, ונדמה שקיבלה במרומז את הרעיון שטאיוואן — בנשימה אחת עם קוריאה — יכולה להיות עצמאית או עם מידת עצמאות מסוימת, ובכל מקרה גרסה כי יש לסייע לשתייה (טאיוואן וקוריאה) להשתחרר מהיפנים. נקודת המפנה בגישה שתי המפלגות, גואו־מין־דאנג ומק"ס כאחת, לסוגיית טאיוואן הייתה סביב ועידת קהיר בנובמבר 1943, שבה ניסחו רוזוולט, צ'רצ'יל וצ'יאנג קאי־שק עקרונות קונקרטיים לסדר העולמי לאחר המלחמה. ב'הצהרת קהיר' הסכימו המנהיגים הללו כי טאיוואן היא חלק מסין וכי יש להשיב אותה לחיקה של סין.

את החלק שהיה באחיזת ההולנדים והקים שם בסיס משלו. כך מיקד אליו האי טאיוואן את תשומת הלב של שושלת צ'ינג, וזמן קצר לאחר שהשושלת החדשה ביססה את שלטונה בכלל המרחב הסיני היבשתי, בשנות ה־80 של המאה ה־17, יצאה שושלת צ'ינג למסע מלחמה כנגד "המורדים" בטאיוואן והכניעה אותם. טאיוואן הפכה לחלק ממרחב הריבונות של שושלת צ'ינג (גם אם מרידות בתוך האי המשיכו להטריד את השליטים) למשך כמאתיים שנה (Andrade, 2008).

אך לקראת סוף המאה ה־19 עלתה במרחבי מזרח אסיה מעצמה חדשה — יפן. זו הייתה תקופת מייג'י (1868-1912) ויפן החלה לשאוף להרחיב את הטריטוריה והריבונות שלה לאזורים נוספים במזרח ובצפון־מזרח אסיה כבר בשנות ה־70 של המאה ה־19 (Mizuno, 2009). בשנת 1874, לאחר תקרית שבה נהרגו מלחים יפנים על חופי טאיוואן מעט קודם לכן, פלשה יפן בהצלחה לאי אך נסוגה לאחר ששושלת צ'ינג שילמה לה פיצויים. כעשור לאחר מכן, במלחמת סין־צרפת (1884), גם צרפת ניסתה לפלוש לאי אך ללא הצלחה. מלחמת סין־יפן בשנים 1894-1895, שבה נחלה סין הפסד צורב, הביאה לכך שטאיוואן כולה נתפסה על ידי היפנים והפכה לחלק מהאימפריה היפנית עד סוף מלחמת העולם השנייה. בתקופה זו הכניסה יפן לטאיוואן מודרניזציה ותיעוש (ולא פעם גם פעלה נגד המקומיים), כולל מערכת רכבות, והפכה את טאיוואן לבסיס מבצעים חשוב בזירת הפסיפיק במלחמת העולם השנייה (Liao & Wang, 2006).

בינתיים בסין גופא קרסה שושלת צ'ינג (בסוף 1911), ובמקומה הוקמה "הרפובליקה של סין" (The Republic of China, ROC) שאותה הוביל מי שמכונה "אבי האומה הסינית", ד"ר סון יאט־סן. מדינה זו הייתה בשליטתה של מפלגה בשם גואו־מין־דאנג (מפלגת האומה או הלאום, Guomindang), אך בעשור וחצי הראשונים לקיומה הייתה שליטתה בסין חלשה וחלקית מאוד. בשנת 1921 הוקמה המפלגה הקומוניסטית של סין (להלן מק"ס), ולמרות שיתוף פעולה מסוים בין שתי המפלגות בתחילת שנות ה־20 עברו היחסים ביניהן במהרה לפסים אלימים, תוך ניסיון של הגואו־מין־דאנג, בייחוד בשנים 1927-1928 (כלומר לאחר שהצליחה, פחות או יותר, לאחד חלק ניכר מהמדינה הסינית) לחסל את חברי המפלגה הקומוניסטית ולבסס את שלטונה כשלטון יחיד בראשותו של הגנרל צ'יאנג קאי־שק (שעלה לשלטון לאחר מותו של סון יאט־סן בשנת 1925). הקומוניסטים נאלצו לברוח או לרדת למחתרת והצליחו לשרוד חרף הרדיפות, ותוך כך החלו לבנות תשתית ראשונית לשלטון בעיקר באזורים כפריים ונידחים, במקביל למסעות

המשולש סין העממית, טאיוואן וארצות הברית – 1949-1995

שנות ה-50 הסוערות באסיה, ובראש ובראשונה מלחמת קוריאה (1950-1953), הביאו לכך שארצות הברית ראתה חשיבות גוברת בכל מדינה באסיה, קטנה ככל שהייתה ('דוקטרינת טרומן') (Yoshihara, 2012). כבר משנות ה-40 ראתה סין העממית באותו מרחב אסייתי הסובב אותה (ולא רק במזרח אסיה) חלק מ"איזור הביניים" ("intermediate zone" 一个中间地带): תפיסה שמאו ג'יבש לאורך העשור שלאחר מלחמת העולם השנייה, שלפיה במאבק בין ארצות הברית לברית המועצות מנסה ארצות הברית להשתלט על מדינות שונות בעולם, ורק אז להגיע למאבק ישיר בברית המועצות. מזרח אסיה, בתמונת מראה לתאוריית הדומינו האמריקאית, נתפסה כשלב הכרחי בדרך להשתלטות אמריקאית מלאה על העולם. מבחינת סין, אם כן, המאבק בניסיון האמריקאי להשגת הגמוניה באזור הביניים היה קריטי לעתיד הגלובלי וטאיוואן, כמו מדינות אחרות במרחב, הייתה נקודה ארכימדית לכך, ובייחוד כנקודת כניסה אפשרית של ארצות הברית אל תוך סין גופא.

זה היה ההקשר שבו ניסתה סין ללא הצלחה לכבוש באוקטובר 1949 את האי ג'ין מן (Kin-men), קילומטרים ספורים מחופה המזרחי, ולאחר מכן אירע הכיבוש המוצלח (או "שחרור" בטרמינולוגיה הסינית) של האי הגדול חאי־נאן, מדרום־מזרח לסין (An, 2013; Zhang, 1992). חשוב להדגיש כי בהכנות למסע הצבאי לכיבוש חאי־נאן הורה מאו באופן מפורש למפקד הצבא, לין ביאו, כי "העיקרון למתקפה על האי חאי־נאן צריך להיות שעלינו להיות מוכנים לחלוטין ובטוחים לחלוטין בניצחון לפני שנתחיל בתקיפה, ושעלינו להימנע לחלוטין מכל פיזיוז או חוסר אחריות" (充分准备确有把握而后) (Yang & He, 2020). עיקרון זה ומסע ההשפעה האזרחי בחאי־נאן, שקדם למתקפה המוצלחת באביב 1950 (Murray, 2017), ממשיך להדהד בסין העממית גם כיום, וזיכרון אובדן חאי־נאן נוכח גם בטאיוואן.

האיומים על טאיוואן מצד סין העממית (שלוו גם בלחימה של ממש בשתי הזדמנויות המכונות 'משבר פורמוזה הראשון' 1954-1955 ו'משבר פורמוזה השני' 1958) היו גם הם חלק מתפיסת ההתמודדות עם ארצות הברית במרחב זה, גם על רקע מלחמת קוריאה ומהלכים אמריקאיים בווייטנאם, ונדמה שהם היו ניסיון להשפיע על הלך הרוח בטאיוואן (בדומה לניסיונות בחאי־נאן, בהכנות למהלך הצבאי הקונקרטי) יותר מאשר תחילתו של מסע צבאי נגד טאיוואן.

שתי המפלגות קיבלו עיקרון זה ומאז הייתה המדיניות של שתיהן חד־משמעית: טאיוואן הייתה ונועדה להיות חלק אינטגרלי מסין (Hsiao & Sullivan, 1979).

לאחר מספר שנים של מלחמת אזרחים הצליח צבאה של המפלגה הקומוניסטית לדחוק את צבא הגוארְמין־דאנג אל מחוץ לגבולות סין היבשתית, וכך בעצם מצא את עצמו צ'יאנג קאי־שק עם מה שנותר מצבאו ועם כמיליון וחצי פליטים מסין באי טאיוואן.

תום מלחמת העולם סימן גם את קץ שיתוף הפעולה, חלקי ככל שהיה, בין הגוארְמין־דאנג לבין המק"ס. למרות ניסיונות אמריקאיים להביא את צ'יאנג קאי־שק, מנהיג הגוארְמין־דאנג, ואת מאו דזה־דונג, שמאמצע שנות ה-30 היה למנהיגה של המפלגה הקומוניסטית, למשא ומתן ולהמשך קיום משותף, מהר מאוד פרצה בסין מלחמת אזרחים עקובה מדם. מלחמה זו, שהתרחשה במקביל לתחילתה של המלחמה הקרה והיריבות בין ארצות הברית לברית המועצות, הביאה גם כל צד סיני להתחבר לאחד הצדדים במלחמה הקרה: הגוארְמין־דאנג עם ארצות הברית; המפלגה הקומוניסטית עם ברית המועצות. לאחר מספר שנים של מלחמת אזרחים הצליח צבאה של המפלגה הקומוניסטית לדחוק את צבא הגוארְמין־דאנג אל מחוץ לגבולות סין היבשתית, וכך בעצם מצא את עצמו צ'יאנג קאי־שק עם מה שנותר מצבאו ועם כמיליון וחצי פליטים מסין באי טאיוואן, שממנו נסוגו היפנים בסוף 1945. ב־1 באוקטובר 1949 הכריז מאו דזה־דונג על הקמת "סין העממית" (People's Republic of China, PRC) וכך ניצבו להן ה־ROC וה־PRC זו מול זו משני צידי מצר פורמוזה – כל אחת והמעצמה התומכת בה לצידה, כל אחת מהן טוענת שהיא המייצגת האמיתית והאותנטית של סין רבתי.

כדאי לזכור שלאורך השנים, כבר משנות העשרה של המאה ה-20 נתפסה ה־ROC, לימים טאיוואן, כמייצגת הרשמית של סין בעיני רוב העולם. כך במהלך מלחמת העולם השנייה היה זה צ'יאנג קאי־שק שנפגש עם מנהיגים דוגמת רוזוולט או צ'רצ'יל, וכאשר נוסדו האומות המאוחדות הייתה זו ה־ROC שהפכה לאחת המדינות המייסדות ולחברה קבועה במועצת הביטחון של האו"ם. כשנפרדו ה־ROC וה־PRC בשנת 1949 המשיכה ה־ROC (טאיוואן) להיות הנציגה באו"ם, בעוד מדינות רבות לא הכירו כלל בסין העממית, ה־PRC, או שלא כוננו עימה יחסים דיפלומטיים.

מפה 2: מצר פורמוזה

עיצוב: שי ליברובסקי

היחס המובהק של המפלגה לסוגיית טאיוואן מאז והלאה (Chen, 2019):

1. סוגיית טאיוואן היא סוגיה פנימית (内政问题) שבה אין לאף מדינה אחרת רלוונטיות, בעוד כל דיון עם ארצות הברית (או כל מדינה אחרת) הוא סוגיה בינלאומית (国际问题), ואלה שני דברים שונים לחלוטין. זוהי הבחנה קריטית מבחינת המק"ס.
2. "טאיוואן היא שלנו, ובשום אופן אין לעשות כל ויתור בנושא זה" (台湾是我们的，那是无论如何不(能让步的)).
3. המקור לסוגיית טאיוואן הוא אימפריאליזם (帝国主义) זר (קודם יפן, בהמשך ארצות הברית).
4. סוגיה זו יכולה להיפתר באמצעות "שחרור טאיוואן בדרכי שלום" (和平解放台湾), אך אם אמצעי זה ייכשל אין כל מניעה להשתמש בכוח צבאי למטרת "שחרור טאיוואן".

לאורך שנות ה-50 הלכה וגברה התחושה בסין העממית ש"דרכי שלום" כבר אינן אופציה, אולם בשל חולשתה של סין העממית באותה עת, ההתכתשויות האלימות דעכו

עם זאת, מהלכיה המאיימים של סין הביאו את ארצות הברית להעביר את ההחלטה המכונה 'החלטת פורמוזה' בינואר 1955, שהסמיכה את נשיא ארצות הברית להשתמש בכוח על מנת להגן על טאיוואן (Mutual Defense Treaty, 1954). באותו זמן גם נכנס לשימוש בלתי פורמלי הרעיון של 'קו האמצע' (או 'קו דיוויס', על שם הגנרל האמריקאי שהציע אותו): קו דמיוני שעובר פחות או יותר באמצע המצר המפריד בין טאיוואן ליבשת, שאותו כוחות צבא – של סין העממית או של טאיוואן – אינם אמורים לחצות. לאורך עשורים לאחר מכן נותר קו זה על כנו, למרות שלא עוגן בהסכם רשמי כלשהו, כמעט ללא חציות משני הכיוונים. הלוחמה בשני המשברים התרחשה בעיקר על וסביב איים קטנים הסמוכים מאוד ליבשה (מרחק של עד כ-10 ק"מ בלבד), ולמעט מספר קרבות אוויר או ים (במשבר השני) כללה רוב הלוחמה הפגזה ארטילרית הדדית, למרות איומים בשימוש בנשק גרעיני מצד ארצות הברית (Trent, 2020).

בשנים אלה בין 1954 ל-1959, ההצהרות מצד מנהיגי המק"ס דוגמת ג'ו אן-לאי ומאו דזה-דונג הגדירו את

וכך בא לעולם ה-Taiwan Relations Act באותה שנה. חוק זה שימר את מערכת היחסים בין ארצות הברית לטאיוואן מבחינה כלכלית וביטחונית, לצד השגנוך הדיפלומטי של חוסר ההכרה בטאיוואן כמדינה ריבונית נפרדת מסין העממית (Goldstein & Schriver, 2001). מייד לאחר מכן המשיכה ארצות הברית בעוד סדרה של הצהרות מחייבות (הידועות כ-Six Assurances ו-Three Joint Communiqués), אשר מצד אחד הסדירו באופן חד-משמעי את מחויבותה של ארצות הברית ל"מדיניות סין האחת", ומנגד את מחויבותה בפועל לטאיוואן (Kan, 2009).²

סוגיית "סין האחת" מחייבת הסבר, היות שלצדדים השונים פרשנות שונה (Drun, 2017): עוד בביקורו של הנשיא ניקסון בסין בשנת 1972 ובמזכר המשותף של שאנגחאי מאותו ביקור, סוגיה זו עמדה במרכז (Joint Statement, 1972). במזכר זה הציבה סין את עקרון סין האחת בראייתה, בעוד ארצות הברית הציגה את מדיניות סין האחת שלה. העיקרון הסיני משמעו, לפי אותו מזכר, כי "ממשלת סין העממית היא הממשלה החוקית היחידה של סין; וטאיוואן היא פרובינציה של סין"; לעומתה טענה ארצות הברית באותו מסמך כי היא "מכירה בכך שכל הסינים משני צידי מצר טאיוואן מחזיקים בעמדה שיש רק סין אחת וכי טאיוואן היא חלק מסין". נדמה כי שתייהן קיבלו את העמדה שיש רק מדינה אחת בשם סין המייצגת נאמנה את "סין", וכי לא ניתן להפריד, לפצל או לבדל בין מדינות שונות הטוענות שהן סין. ואולם כאמור, טאיוואן ראתה את עצמה "סין האחת" במשך שנים רבות, בעוד סין העממית טענה גם היא כי היא סין האחת. ההסכמה האמריקאית, במזכר המשותף של 1972 וגם לאחר מכן, לא קבעה מי היא אותה סין האחת, ובכל מקרה ארצות הברית כיוונה לכך שהדרך ליצירת סין האחת תהא דרך של שלום ודיאלוג. סין העממית הסכימה לכך, ככל שזה יהיה אפשרי. הרי היא עצמה הציעה לכאורה "דרכי שלום" עוד בתחילת שנות ה-50, אולם בהקשר שבו האו"ם קיבל את סין העממית כנציגת סין (האחת) כבר ב-1971, וב-1979 ארצות הברית יצרה קשרים רשמיים עם סין העממית על חשבון טאיוואן, התחושה הרווחת הייתה שלצד העמימות הפורמלית לגבי שאלת סין האחת, ארצות הברית מתייחסת בפועל לסין העממית כאל "האחת". עם זאת ארצות הברית גם עמדה (ועומדת עדיין) על כך שהשימוש במונח מדיניות — בניגוד למונח עיקרון — מעניק גמישות רבה יותר בהבנת הרעיון המדובר מאפשר שינוי במדיניות זו (Goldstein, 2023).

ההקשר הרחב יותר לרצון להתקרבות אמריקאית לסין העממית בשנות ה-70 ובראשית שנות ה-80 כלל

ברובן מסוף שנות ה-50, גם אם האידיאולוגיה הכוחנית נותרה בעינה. לעומת זאת, מאבקי התעמולה בין סין העממית לטאיוואן נמשכו, וכל אחת מהן ניסתה לשכנע את אזרחי המדינה השנייה שהיא היא סין האמיתית, האחת והיחידה, ואילו השנייה היא השטן בהתגלמותו (Aldrich et al., 2000). במקביל, הן בעזרת סיוע אמריקאי והן כתוצאה ממדיניות כלכלית נבונה, טאיוואן, שהחלה את דרכה מתוך הרס ועוני, הצליחה בשנות ה-50 לעלות על דרך של צמיחה כלכלית: ראשית, מתוך תהליך שאפשר יותר חופש כלכלי לחקלאים, ובהדרגה אל תוך שנות ה-60, מתוך תהליך תיעוש מהיר שהפך אותה לכלכלת יצוא משמעותית. החבירה הטאיוואנית לארצות הברית ולבעלות בריתה במזרח אסיה (בעיקר יפן וקוריאה הדרומית) סייעה רבות להצלחה זו ולעמידה כלכלית איתנה של טאיוואן, שרק הואצה בעשורים שלאחר מכן (Kuo, 1983).

מאבקי התעמולה בין סין העממית לטאיוואן נמשכו, וכל אחת מהן ניסתה לשכנע את אזרחי המדינה השנייה שהיא היא סין האמיתית, האחת והיחידה, ואילו השנייה היא השטן בהתגלמותו.

ואולם מסוף שנות ה-50 וביתר שאת בשנות ה-60 וה-70, היחסים בין סין העממית לברית המועצות הלכו והורעו עד כדי עימות גבול בשנת 1969. מנגד, מסביבות 1970 החלו להתהוות קשרים בין סין העממית לבין ארצות הברית. יש לזכור כי עוד בשנות ה-60 כוננו מדינות מערביות אחרות דוגמת צרפת (1964) יחסים דיפלומטיים עם סין העממית, וכך בתחילת שנות ה-70 סין העממית כבר לא הייתה כה מבודדת כפי שהייתה בראשית ימיה. התוצאה של התחממות היחסים בין סין העממית לארצות הברית ומדינות אחרות במערב הייתה שבסוף 1971 עברה החלטה באו"ם שה-ROC אינה עוד המייצגת של "סין", ואילו ה-PRC נחשבת מאותה עת ל-China באומות המאוחדות. ארצות הברית, אגב, נמנעה בהצבעה זו. עם זאת יחסיה של ארצות הברית עם טאיוואן המשיכו להיות חיוביים (Nam, 2020).

בשנת 1979 הבשילו היחסים בין סין העממית לבין ארצות הברית לכדי יחסים דיפלומטיים רשמיים ומלאים. טאיוואן שוב שילמה את המחיר הדיפלומטי כאשר ארצות הברית למעשה הפסיקה להכיר בה כמדינה לכל דבר ועניין — שגרירות טאיוואן בארצות הברית והקונסוליות הפסיקו להיקרא כך והפכו לנציגויות כלכליות, מסחריות או תרבותיות. עם זאת ארצות הברית ביקשה לחזק את מחויבותה לביטחונה של טאיוואן ולהמשך הקשרים עימה,

מפתות. לצד אלה, סיום המלחמה הקרה ונפילת ברית המועצות אומנם אפשרו לסין העממית לחדש את יחסיה עם רוסיה, שלא הוטדה מאירועי טייפן-מין, אך הפער הטכנולוגי והכלכלי בין רוסיה בתחילת שנות ה-90 לבין טאיוואן המשגשגת או מדינות מערביות אחרות היה משמעותי.

חשיבותה הגלובלית של טאיוואן בנושא השבבים משמעה, ראשית, כי העולם תלוי בשבבים אלה ולכן יגן על טאיוואן, ושנית כי סין עצמה – שגם היא זקוקה לשבבים מטאיוואן – תימנע מפעולה צבאית נגד האי מחשש לפגיעה בתעשייה זו, ובייחוד פגיעה בשרשרת האספקה שלה אל סין גופא.

עם עליית קלינטון לנשיאות בתחילת 1993, נדמה היה כי בהמשך לתעמולת הבחירות שלו וושינגטון תחמיר את גישתה כלפי סין ותחבר ביתר שאת את נושא זכויות האדם בסין לסוגיות של סחר. אולם תוך פחות משנתיים קטע ממשל קלינטון את החיבור הראשוני הזה, מה שאמור היה לסייע ליחסים בין המדינות (Baum, 2001; Shambaugh, 2000). מנגד, בשלהי כהונתו של הנשיא בוש עברה ב-1992 החלטה לספק לטאיוואן כ-150 מטוסי F-16. לצד הצהרות והחלטות קודמות של ארצות הברית שבהן היא הביעה את מחויבותה להגנת האי, סין העממית נותרה מאוד לא מרוצה מהכיוון המסתמן שאליו טאיוואן התקדמה. הגנה מארצות הברית ונשק מתקדם נתפסו כאמצעים שיאפשרו לטאיוואן לא לקיים את לשון הקונצנזוס, ובעיקר לא את ההבנה של סין העממית כי היא האחת ואין בלתי (Lee, 1993).

בינתיים פרסמה סין בספטמבר 1993 "ספר לבן" ראשון בנושא 'שאלת טאיוואן ואיחוד סין' (台湾问题, 与中国统一) (State Council, 1993). במסמך זה הגדירה כי "פתרון שאלת טאיוואן והשגת האיחוד של סין הם המשימה כבדת המשקל והקדושה ביותר של כל העם הסיני" (解决台湾问题, 实现国家统一, 是全中国人民一项庄严而神圣的使命). סין הדגישה כי המדיניות העקרונית שלה לפתרון הסוגיה היא "איחוד בדרכי שלום ומדינה אחת – שתי שיטות" (一国两制, 和平统一). וזו הייתה הגישה בהסכם על הונג קונג עם בריטניה. זאת תוך הבהרה חד-משמעית כי "בעולם יש אך ורק סין אחת, טאיוואן היא חלק בלתי ניתן להפרדה מסין" (世界上只有一个中国, 台湾是中国不可分的一部分). וכי לאורך יותר מעשור קודם לפרסום המסמך דגלה ההנהגה הסינית בעקרונות הללו של "סין האחת", "איחוד בדרכי שלום" ו"מדינה אחת – שתי שיטות". באותו מסמך סין הציגה גם – באופן שנמשך

גם את המלחמה הקרה ואת הרצון להכליל את סין העממית בין המדינות המתנגדות לברית המועצות; את החשש באותן שנים מהתחזקות הכלכלית של יפן; ואת ההנחה הנאיבית, שאולי נבעה מבורות ואולי מאופטימיות יתר, שככל שסין העממית תתקרב לארצות הברית ולמערב "הנאור", כך סין עצמה "תראה את האור" ותבקש לעצמה דמוקרטיה ליברלית כנהוג במערב. כפי שנראה מייד, הנקודה האחרונה תעמוד למבחן עשור לאחר כינון היחסים המלאים.

מבחינה כלכלית, טאיוואן החלה במחצית השנייה של שנות ה-70, וביתר שאת בשנות ה-80, לשים דגש על כלכלת היי-טק, ובפרט על ייצור שבבים באמצעות חברות שונות ובראשן TSMC. דגש זה הביא לכך שכלכלתה צמחה באופן מרשים במיוחד לאורך רוב שנות ה-80 וה-90 – הצלחה שכונתה גם "הנס הטאיוואני". מתחילת שנות ה-2000 כונתה תעשיית השבבים הזו 'מגן הסיליקון' (Silicon Shield) (Adisson, 2000, 2001): חשיבותה הגלובלית של טאיוואן בנושא השבבים משמעה, ראשית, כי העולם תלוי בשבבים אלה ולכן יגן על טאיוואן, ושנית כי סין עצמה – שגם היא זקוקה לשבבים מטאיוואן – תימנע מפעולה צבאית נגד האי מחשש לפגיעה בתעשייה זו, ובייחוד פגיעה בשרשרת האספקה שלה אל סין גופא. הקשרים המתהדקים בין סין העממית לארצות הברית בשנות ה-80 אפשרו לטאיוואן ולסין העממית במחצית השנייה של העשור להתחיל לקיים ביניהן קשרים בלתי פורמליים, הן של ביקורים, הן של כלכלה והן, בהדרגה ובחשאי, של שיחות דיפלומטיות וניסיון להגיע להבנות (Tung, 2005). ניסיון זה, לפי דיווחים שונים, הבשיל בתחילת שנות ה-90 למה שכונה בדיעבד "הקונצנזוס של 1992". במסגרת זו הסכימו סין העממית וטאיוואן למעשה לעקרון סין האחת, אך גם הסכימו שיישום עיקרון זה יבוצע בהדרגה באמצעות דיאלוג ולאורך זמן, ומבלי לציין במפורש מי היא אותה סין האחת.

הקונצנזוס הזה, ככל שאכן היה (ויש על כך אמירות סותרות), הגיע כאשר סין העממית הייתה זקוקה ליתר לגיטימציה בינלאומית, ובייחוד מערבית (Wang et al., 2021). 'אירועי טייפן-מין' בשנת 1989 הביאו לכך שחלקים גדולים מהעולם המערבי ראו בסין העממית בעיה. הדיכוי האלים של הפגנות הענק בתוך סין, שביקשו דמוקרטיזציה, גרם לעולם המערבי לחשוב מחדש על יחסיו עם סין העממית ועל אותה הנחה שלישית שהזכרתי לעיל בדבר מסלולה הברור של סין לעבר דמוקרטיה ליברלית (Foot, 2000). מלחמת המפרץ (1991) המחשישה לסין העממית עד כמה עודנה רחוקה מהמודרניזציה (בייחוד זו הטכנולוגית והצבאית) לעומת ארצות הברית, ויכולותיה הטכנולוגיות של טאיוואן היו

בין הצדדים המשיכו להתקיים, בצד מרמור הולך וגובר בצד המערבי של המצר: ארצות הברית נתנה לסין העממית להבין שלי דנג'חוי לא יקבל ויזה, אך מהר מאוד התברר שהוא כן יקבל; ארצות הברית המשיכה לתמוך במכירת נשק לטאיוואן; ואילו הנשיא הטאיוואני ואנשיו ביקשו לגדר את הקשרים עם היבשת ולדרוש מסין העממית להצהיר כי איחוד בכוח לעולם לא יהיה על הפרק, תוך שהם מנסים לקדם את מעמדה הפורמלי של טאיוואן בקרב מדינות העולם (למשל באמצעות ניסיון לקבל מושב באו"ם) (Ross, 2000).

בבייג'ינג נדמה היה שאין תוחלת למגעים, לא עם ארצות הברית ולא עם טאיוואן. מנקודת מבטה של סין, המדיניות של ארצות הברית בהקשר הטאיוואני, ובייחוד מסוף המלחמה הקרה והפריחה הכלכלית הסינית, הסתכמה בארבע סימניות: "לשלוט בסין באמצעות טאיוואן" (以台制华). ארבע הסימניות הללו התבססו על מושג שתיאר את "תקופת ההשפלה" של סין (מאמצע המאה ה-19 ועד אמצע המאה ה-20): "לשלוט בסין באמצעות הסינים" (以华制华). המושג התייחס במיוחד אך לא רק ליפן, שבראיה הסינית עשתה אז שימוש בסינים במנצ'וריה או באזורי החוף (וואנג ג'ינג-ווי, למשל) כדי לבסס את שלטונה על סין. השימוש במונח לציון המדיניות האמריקאית, תוך החלפת הסינים בטאיוואן, מבטא את מורת הרוח העמוקה של בייג'ינג ואת תחושת ההשפלה שלה, כמו גם את התחושה שכל הסוגיה הטאיוואנית מהזווית האמריקאית היא מורשת קולוניאליסטית וניסיון הכלה והקטנה של סין. מאמצע שנות ה-90 ועד היום (בפרט בשנים האחרונות) השימוש במונח זה רווח מאוד גם במסמכי ממשל וגם במדיה הסינית (Fan, 1997).

התגובה המיידית הקונקרטית לקבלת הוויזה של לי במאי 1995 הייתה מחאות פורמליות מצד גורמי שירות החוץ הסיני בארצות הברית, לצד החזרת משלחות וביטול שיחות בדרג גבוה. ניסוי של טיל בליסטי בין יבשתי DF-31 בוצע בסוף מאי, אם כי קשה לדעת אם לא היה זה ניסוי מתוכנן מראש; כך או אחרת, החיבור בין הדברים היה אך טבעי. כאשר הביקור של לי בקורנל יצא לפועל ב-9-10 ביוני 1995 געשה המדיה בסין ופורסמו מאמרים רבים, שמעבר לכך שהדגישו את היותה של טאיוואן חלק אינטגרלי מסין העממית, גם כינו את לי עצמו "בוגד". שגריר סין בארצות הברית הוחזר לארצו וסין העממית הודיעה כי תחל לקרוא סוף יולי בתרגילים צבאיים שונים, כולל באש חיה ("ניסויי טילים"), במרחב ים סין המזרחי, כלומר בכיוון טאיוואן.

וכך אכן קרה. במשך כשבוע בסוף יולי וכעשרה ימים בסוף אוגוסט התקיימו תרגילים נרחבים שכללו אש חיה

עד ימינו בצורה עקבית – את 'הצהרת קהיר' (1943) כמסמך בינלאומי מחייב, שבו מוגדרת טאיוואן כחלק מסין (למרות שנציג סין באותה ועידה היה כמובן צ'יאנג קאי-שק).

"משבר פורמוזה השלישי" ואחריתו

בדיוק כאשר פרסמה סין העממית את הספר הלבן הראשון בנושא טאיוואן ב-1993, הייתה טאיוואן עמוק בתהליך של דמוקרטיזציה. אחרי עשורים של דיקטטורה שהוביל צ'יאנג קאי-שק, ומאמצע שנות ה-70 תחת שלטון בנו ג'יאנג ג'ינג'ואו, עברה טאיוואן מהפך הדרגתי לאחר מותו של הון. השלטון נותר בתחילה, לאחר בחירות חופשיות (שהופרדו בהמשך בין בחירות לבית המחוקקים לבין בחירות לנשיאות), בידי מפלגת הגוואן-מיין-דאנג (המפלגה שהנהיג צ'יאנג ובנו), אך קולות שלא קיבלו את עקרון סין האחת החלו בהדרגה לעלות ולצבור תאוצה. לי דנג'חוי, שמונה לנשיא לאחר מות ג'יאנג ג'ינג'ואו בשנת 1988, היה זה שהוביל את תהליך הדמוקרטיזציה של טאיוואן, שהבשיל לכדי בחירות ראשונות לנשיאות בשנת 1996. לקראת בחירות אלה הדגיש לי, איש הגוואן-מיין-דאנג, את הזהות הטאיוואנית וביקש להגביל את הקשרים עם סין העממית ולחזק את הקשרים עם ארצות הברית (Jacobs, 2012).

בהתאם ביקש לי לבקר בארצות הברית. בעוד שבשנת 1994 סירבה וושינגטון, בלחץ סיני, להעניק לו אשרת כניסה לארצות הברית, באמצע 1995 ניתנה לו אשרה כזו: למרות התנגדות הממשל האמריקאי, הקונגרס (שהיה אז בשליטה רפובליקנית) על שני בתיו העביר החלטה שדרשה מהממשל לאפשר את ביקורו של לי בארצות הברית. ההחלטה עברה ברוב מוחץ של 397:0 בבית הנבחרים ו-97:1 בסנאט. גם אם הממשל האמריקאי לא סבר שמהלך כזה נכון, בשלב זה הוא נכנע ללחץ ולי דנג'חוי ערך ביקור, שהוצג כפרטי, באוניברסיטת קורנל (שם למד בשנות ה-60) ביוני 1995. וכך, כאשר תגובתה הנחרצת של בייג'ינג לא איחרה לבוא, "משבר פורמוזה השלישי" נכנס להילוך גבוה.

חשוב להבין שרק חודשים ספורים קודם לביקור, ב-30 בינואר 1995, הציג נשיא סין ג'יאנג דזה-מין בנאום מרכזי בנושא טאיוואן תוכנית מפשרת – לגישת סין העממית – לפיוס בדרכי שלום עם טאיוואן. תוכנית זו הכירה בדמוקרטיזציה הטאיוואנית ולא עמדה בהכרח על הרעיון של מדינה אחת – שתי שיטות כבסיס למשא ומתן, שהיה כאמור הרעיון שאפשר את ההסכם עם בריטניה על החזרת הונג קונג לסין העממית. התגובה הטאיוואנית הפושרת להצעה זו אכזבה את בייג'ינג ואף הביאה לתחושת השפלה מסוימת. למרות זאת השיחות

היה בחלק מפריסה מתוכננת ובחליפה שככל הנראה נגרמה משיקולי מזג אוויר וניווט, ולא מניסיון לשלוח מסר גאואסטרטגי. נדמה שגם בייג'ינג לא ראתה במהלך זה אות משמעותי כלשהו והמשיכה בשלה. העובדה שארצות הברית המשיכה להעניק ויזות לפקידים טאיוואנים בכירים במהלך ינואר 1996 רק חיזקה בסין את התחושה שאין עם מי לדבר בוויינגטון.

וכך, במהלך פברואר ריכזה סין כוחות גדולים למדי בפיקוד נאן-ג'ינג (הפיקוד שהיה אחראי על הזירה הטאיוואנית): כ-150 אלף חיילים, מאות מטוסים ומסוקים, כלי שיט, אמצעי הגנה אווירית וטילים. ארצות הברית הזהירה את סין מפני "חישובים מוטעים" או "טעויות" וביקשה להשיב את הסדר על כנו. ואולם בייג'ינג המשיכה לכיוון של תרגילי לוחמה נוספים במהלך מארס, שרק התעצמו הן בהיקף והן בקרבה לטאיוואן, תוך שהצבא הסיני המשיך בשיגורי טילים (DF-15) וגם השתמש בכוח ימי אזרחי – מהלך שיחזור על עצמו לאורך השנים. במקביל שיגרה ארצות הברית את קבוצת הקרב בהובלת נושאת המטוסים Independence שהייתה מוצבת דרך קבע ביפן, לא הרחק מהזירה ממילא, למעקב קרוב אחר ההתרחשויות סמוך לחופי טאיוואן, וזמן קצר לאחר מכן גם את קבוצת הקרב בהובלת נושאת המטוסים נימיץ, ששהתה באותה עת במפרץ הפרסי. שתי קבוצות הקרב נותרו במרחק בטוח מהתרגילים עצמם ולא נכנסו למעורבות ישירה, משום שבוויינגטון היו משוכנעים שממילא סין לא תנסה לפלוש לטאיוואן. ההתרחשויות הללו אירעו במקביל לבחירות לנשיאות בטאיוואן, ובניגוד לציפיות של בייג'ינג אחרי הבחירות לבית המחוקקים בדצמבר, המהלך הסיני לא הביא לנפילתו של לי דנג-חואי, שזכה בנשיאות עם רוב של 54 אחוזים מהקולות. הנשיא החדש יישן לא הכריז על עצמאות, הסינים הסיגו את הכוחות והמשבר העיקרי תם, לפחות זמנית.

נראה כי לאורך חודשי המשבר, ממאי 1995 ועד מארס 1996, בעוד שסין העממית התנהלה אל מול טאיוואן מבחינה צבאית, חלק ניכר מההתנהלות הזו כוון למעשה אל עבר וויינגטון מתוך רצון לגרום לארצות הברית למצב את קשריה הן עם סין העממית והן עם טאיוואן על בסיס ההסכמות שהושגו מאז תחילת שנות ה-70 – דהיינו סטטוס קוו שבו כולם מחויבים, לא רק ברטוריקה אלא גם בפרקטיקה, לעקרון סין האחת כפי שסין העממית מבינה אותו. אולם ספק אם מטרותיה של בייג'ינג הושגו בפועל.

בשנת 1997 הגיע ניוט גינגריץ', יו"ר בית הנבחרים האמריקאי דאז מטעם הרפובליקנים, לביקור בטאיוואן. גינגריץ' היה הגורם האמריקאי הרשמי הבכיר ביותר

ממטוסים, ספינות וארטילריה, וכן תרגילי החפה על איים (הסתערות על אי מהים באמצעות ספינות וכלי נחיתה). לכיוון טאיוואן נורו טילים בליסטיים לטווח קצר (DF-15) ולטווח בינוני (DF-21) – מהטילים המתקדמים ביותר שהיו ברשותה של סין באותו זמן, לצד רקטות מסוגים שונים. באמצע אוגוסט ביצעה סין גם ניסוי גרעיני, ככל הנראה לראש נפץ עבור טיל ה-DF-31. סין העממית קיוותה אולי שלקראת הבחירות בטאיוואן אכן עבר המסר החד-משמעי שניסתה להעביר, שעקרון סין האחת חייב להישמר. מספר קהלי יעד היו למסר הזה: מפלגתו של לי דנג-חואי, הגואו-מין-דאנג, שאולי תחליט להחליפו; לי דנג-חואי עצמו ואנשיו; אלה בטאיוואן שקראו להפרדה סופית בין ה-ROC לבין ה-PRC (הדוגלים ב"עצמאות" טאיוואן); ואלה שנתפסו כמחלישים את עקרון סין האחת. בין שני התרגילים נפגשו בתחילת אוגוסט 1995 שרי החוץ של סין ושל ארצות הברית בשולי ועידת ASEAN, אך פגישתם לא הניבה תוצאות ממשיות, למעט הצהרה שימשיכו לשמור על דיאלוג. ארצות הברית המשיכה להודיע בקול רפה שמדיניותה בנושא טאיוואן או סין האחת לא השתנתה, אך לא מעבר לכך. עם זאת סין החליטה להחזיר את שגרירה לוויינגטון, ונדמה היה שהמשבר נרגע. בין ספטמבר לנובמבר נפגשו שרי החוץ של שתי המדינות שוב ושוב, והתקיימה גם פסגה קצרה בין הנשיאים. צבא סין המשיך לקיים תרגילים אך לא בקרבה ישירה לטאיוואן, מה שנתפס כאיום קטן יותר על האי גם אם קנה המידה של התרגילים היה נרחב יותר. ואולם בתחילת דצמבר, יום לפני הבחירות לבית המחוקקים הטאיוואני, הכריזה סין כי תערוך תרגילים מקיפים וגדולים יותר בחודש מארס, לקראת הבחירות לנשיאות בטאיוואן.

מעבר לכך שהודעה זו גרמה ככל הנראה לנפילות חדות בבורסה הטאיוואנית, ייתכן כי היא הייתה אחד הגורמים – ובהחלט נתפסה כך באותה עת על ידי בייג'ינג – שהביאו לתוצאות בחירות פחות חיוביות ללי דנג-חואי. אומנם מפלגתו נותרה הגדולה בבית המחוקקים (85 מושבים) אולם היא איבדה 17 מושבים, בעוד "המפלגה החדשה" (שהתפצלה מהגואו-מין-דאנג כמה שנים קודם לכן ותמכה באיחוד עם סין העממית) הגיעה להישג חסר תקדים – 21 מושבים (בבחירות שקדמו לאלה היא התמודדה בשם מעט שונה וזכתה בשבעה מושבים בלבד), וה-DPP התחזקה אף היא בשלושה מושבים (54). בראיית סין העממית הלחץ עבד. ב-12 בדצמבר 1995 חלפה במצר טאיוואן קבוצת קרב בהובלת נושאת המטוסים האמריקאית נימיץ, בדרכה לאוקיינוס ההודי ולמפרץ הפרסי. בעוד שלעיתים נתפס מהלך זה כמסר מוויינגטון לבייג'ינג, מדובר

דיפלומטי. מעמדה האזורי והבינלאומי התחזק. במקביל לפיתוח הכלכלי והדיפלומטי, שנת 1997 הייתה גם שנה של שינוי מהותי מבחינת פיתוח הצבא הסיני: מאותה שנה עלה הגידול בתקציב הביטחון בסין העממית במידה ניכרת והמשיך לעלות בעקביות ביותר מ־10 אחוזים באופן ריאלי (רוב הזמן יותר מ־15 אחוזים בשנה); בשנה זו הוחלט להפריד את הפעילויות המסחריות של הצבא (והיו לו רבות כאלה לאורך השנים עד אז) ולהעביר אותן לגורמים אזרחיים, כך שהצבא יוכל להתמקד במשימותיו הצבאיות; ורפורמה בחברות הממשלתיות הסיניות (SOE) אפשרה שדרוג ורפורמה בתעשייה הביטחונית של סין. נוסף על כך הצבא עבר מתפיסה של מלחמות בעצימות גבוהה לתפיסה של מלחמות מקומיות מוגבלות בתנאים של טכנולוגיה גבוהה. בעקבות זאת הצבא הסיני התפתח מאז באופן מרשים, החל ביכולותיו הטכנולוגיות דרך אמצעי הלחימה ועד סוג האימונים בחילות השונים (Kanwal, 2007; Watkins, 1999).

יחסים מתפתחים והרקע הגלובלי, 2016-2000

בארצות הברית, שהמתיחות סביב טאיוואן לא עצרה את קשריה הכלכליים עם סין העממית בשנות ה-90, רבים הבינו היטב שסין העממית הופכת במהירות למדינה דומיננטית מאוד מבחינה כלכלית (ובהדרגה גם צבאית); דומיננטית לא רק ב"שכונתה" הקרובה אלא גם ברמה הגלובלית. אם במחצית השנייה של העשור נשיא ארצות הברית קלינטון כינה את סין "שותפה אסטרטגית", המועמד לנשיאות בשנת 2000, ג'ורג' בוש הבן, כבר כינה את סין "מתחרה אסטרטגית" של ארצות הברית. בבחירות של אותה שנה כיכבה שאלת "היד הקשה" או "היד הרכה מדי" כלפי סין העממית במעין קדימון לשנים שיבואו. ואולם למרות ההצהרות מצד המועמד בוש הבן על היד הקשה הנדרשת מול סין ועל התחרות העזה שהיא מציבה לארצות הברית, בהיותו נשיא הוא מצא את עצמו במקום אחר (Shambaugh, 2000). ראשית, חודשים ספורים לאחר תחילת כהונתו, ב־1 באפריל 2001, התנגשות בין מטוס ביון אמריקאי לבין מטוס קרב סיני (כנראה בשל התלהבות יתר של הטייס הסיני) הביאה לנחיתת חירום של מטוס הביון ולהתרסקות מטוס הקרב. נחיתת החירום הייתה באי הסיני חאי־נאן, צוות המטוס נלקח על ידי הסינים והמטוס עצמו, או מה שנותר ממנו לאחר פעולות הצוות, נותר מפורק לגורמים. הנשיא החדש היה צריך להגיע להבנות עם הנשיא הוותיק של סין ג'יאנג דזה־מין ולנסות להחזיר את הצוות ואת שרידי המטוס. כך החל דיאלוג סיני־אמריקאי מעמדת נחיתות אמריקאית.

שביקר בטאיוואן מזה עשורים. ואולם ביקור זה התרחש לאחר שהבחירות כבר הוכרעו בטאיוואן, ולאחר שסין העממית הורתעה על ידי הכוחות האמריקאיים בשטח, או שממילא לא התכוונה להמשיך מעבר לתרגילים. חשוב גם לזכור כי לצד העובדה שחלק מההתנהלות האמריקאית הייתה קשורה לשיקולים פוליטיים פנימיים, הרי גם מבחינת סין העממית שיקולים פנימיים היוו חלק מהסיפור: ידיעות על מצב בריאותי קשה של דנג שיא־פינג הציפו את המדיה בתחילת 1995. ג'יאנג דזה־מין, שעד אז היה בצילו של דנג, נדרש לתפוס את מוסרות השלטון באופן ברור ונחוש. ברגע שההצעות הפשרניות שלו לנושא הטאיוואני (מסוף ינואר) זכו לכתף קרה, ונוסף על כך ביקורו של לי בארצות הברית התממש, הוא עצמו נדרש להראות כלפי פנים שהוא אכן המנהיג החזק שיכול וראוי להחליף את דנג, וכך עשה (Ross, 2000; Thies & Braton 2004).

חיזוק מעמדו של ג'יאנג אפשר לו לאחר מכן גם לחזור לעמדה הפרגמטית שקדמה למשבר ביחסי החוץ של סין העממית, מה שהיא כינתה "מדיניות (או דיפלומטיית) השכן הטוב", או "התפתחות בדרכי שלום". אומנם מדיניות זו החלה מעט קודם לכן (בהקשר למדינות אחרות במרחב), אך בעקבות המשבר של 1995-1996 המדיניות קיבלה תאוצה ונשיא סין דאז ג'יאנג דזה־מין אף חזר עליה מספר פעמים בכינוסים החשובים ביותר של המפלגה בשנת 1997. נדמה כי ההבנה בסין העממית הייתה שנכון לאותו זמן מדיניות חיובית כלפי שכנותיה תניב יותר ממדיניות שלילית. סין חוותה זינוק כלכלי בשנות ה-90, אבל מבחינה צבאית לא הייתה עדיין התקדמות בהיקף דומה, ונדרשה סבלנות. כלומר סין העממית ידעה כי צבאית ידה על התחתונה אך כלכלית — בהינתן מערכת דיפלומטית נכונה — היא יכולה להמשיך להתחזק, וכך גם לחזק את צבאה במבט לעתיד. אחד הלקחים מהמשבר היה שנדרש חיזוק צבאי משמעותי, בייחוד ליכולות ה־"AD/A2" (anti-access/area-denial) — לקח שהחל להילמד עוד ממלחמת המפרץ של 1991 — והוא קיבל תנופה ניכרת.

אם במחצית השנייה של העשור נשיא ארצות הברית קלינטון כינה את סין "שותפה אסטרטגית", המועמד לנשיאות בשנת 2000, ג'ורג' בוש הבן, כבר כינה את סין "מתחרה אסטרטגית" של ארצות הברית.

וכך אכן עשתה סין. במשבר הכלכלי של מזרח אסיה סביב 1997-1998 הייתה סין העממית גורם חשוב שסייע לייצוב המצב והעניק סיוע למדינות האזור, גם כלכלי וגם

אפקטיביות יותר על טאיוואן. סין העממית החליטה אז לאפשר יותר קשרים לא־פורמליים עם טאיוואן ואף החלה לטפח קשרים עם מפלגת הגווארְמִין־דאנג, שהייתה אז באופוזיציה (Muyard, 2008).

רוב סעיפי החוק (7-1) כוללים אמירות עקרוניות בנוגע לכך ש"בעולם כולו יש אך ורק סין אחת", הכוללת הן את סין היבשתית והן את טאיוואן; שהריבונות בסין האחת אינה ניתנת לחלוקה; ושהגשמת האיחוד בין סין העממית וטאיוואן היא "משימתו הקדושה של העם הסיני כולו".

ואולם במקביל נמשכה העוינות בין גופי השלטון – של המק"ס מצד אחד ושל ה־DPP מצד שני – ובסוף שנת 2004, לאחר שה־DPP זכתה שוב בבחירות לנשיאות, סין העממית החלה לחוקק את "החוק נגד חלוקת המדינה" (2005反分裂国家法), שעבר באופן מלא בתחילת 2005 (לאחר שבשנת 2000 פרסמה "ספר לבן" נוסף, שהדגיש שוב את עקרוניותה וגינה את לי דנג־חווֹ וה"פלגנים" בצד הטאיוואני). לחוק זה נודעת חשיבות הצהרתית, הסברתית ודיפלומטית גם כיום, והוא כולל עשרה סעיפים. רוב סעיפי החוק (7-1) כוללים אמירות עקרוניות בנוגע לכך ש"בעולם כולו יש אך ורק סין אחת" (世界上只有一个中国), הכוללת הן את סין היבשתית והן את טאיוואן; שהריבונות בסין האחת אינה ניתנת לחלוקה; ושהגשמת האיחוד בין סין העממית וטאיוואן היא "משימתו הקדושה של העם הסיני כולו" (全中国人民的神圣职责). הקריאה בחלק זה של החוק היא ל"איחוד המולדת בדרכי שלום" (和平方式实现祖国统一), תוך פירוט דרכים שונות לחיזוק הקשר בין סין היבשתית לאי, כמו גם לניהול משא ומתן על האיחוד המיוחל.

שני הסעיפים הבאים של החוק (8-9, סעיף 10 רק מגדיר שתחולת החוק מיידית), לעומת זאת, עוסקים במצב שבו איחוד בדרכי שלום אינו מסתייע. החוק מגדיר שלוש אופציות שבהן המדינה, סין העממית, חייבת להשתמש בדרכים שאינן דרכי שלום על מנת "להגן על הריבונות של המדינה ועל שלמותה הטריטוריאלית" (捍卫国家主权和领土完整): אם כוחות "טאיוואן העצמאית" (台独) מצליחים בכל דרך שהיא להביא לכך שחלוקתה של סין היא עובדה מוגמרת; אם מתרחש אירוע משמעותי שיוביל לחלוקה כזו; אם אבדה לחלוטין האפשרות להביא לאיחוד בדרכי שלום. החוק מגדיר את המוסדות האמונים על ביצוע מהלכים "שאינם בדרכי שלום" ומבקש לוודא כי אם מהלך כזה מתרחש, המדינה תעשה את מרב המאמצים לשמור על חייהם, רכושם

זמן קצר לאחר מכן ואחרי שהגיעו להבנות, בייג'ינג הוכרזה כעיר שזכתה לארח את אולימפיאדת 2008 והדיונים על הצטרפות סין לארגון הסחר העולמי (WTO) צברו תאוצה. אם בהיותו מועמד לנשיאות ביקש בוש להקטין את סין העממית, כבר בתחילת הקדנציה הנשיאותית שלו מעמדה הבינלאומי רק עלה (Blanchard & Chen, 2015). ואז התרחשו אירועי ה־11 בספטמבר. ארצות הברית הייתה זקוקה לתמיכה המרבית בזירה הבינלאומית ככל שרצתה לפעול יותר, ובוודאי במועצת הביטחון של האו"ם, שם היו לסין העממית מקום קבוע וזכות וטו כבר משנת 1971. וכך הגישה של "סין כמתחרה אסטרטגית" פינתה את מקומה לגישה של "סין כחברה לדרך" באמצעות המלחמה בטרור, בין ברטוריקה (בעיקר) ובין בפרקטיקה לאורך רוב העשור הראשון של המאה ה־21.

תשומת הלב של האמריקאית עברה למקומות אחרים ומזרח אסיה הייתה פחות במוקד העניינים. סין יכלה באותה עת להגביר את השפעתה האזורית גם דרך ארגונים אזוריים שהיא עצמה לקחה חלק ביצירתם (דוגמת התפתחות Shanghai Cooperation Organization, SCO), או באמצעות מנגנונים שארצות הברית עצמה עודדה, דוגמת 'שיחות ששת הצדדים' עם קוריאה הצפונית מאז שנת 2003. יתר על כן, ככל שארצות הברית הייתה מסובכת צבאית וכלכלית במלחמות בעיראק ובאפגניסטן, כך יכלה סין להגביר את מעורבותה במקומות אחרים. באמצע שנות ה־2000 החלה סין להשקיע בצורה הולכת וגוברת במדינות רבות: מסרי לנקה עד יוון. והמשבר הפיננסי העולמי בשנים 2008-2009, שפגע קודם כול בארצות הברית ובמדינות אירופה וכך גרם להן להישאב כלכלית לענייני הפנים שלהן ולהפחית את יכולות ההשקעה הגלובליות, הביא לכך שמייד לאחר מכן סין הגדילה משמעותית את השקעותיה ברחבי העולם (Overholt, 2010).

במקביל, בין 2000 ל־2008 שלטה בטאיוואן מפלגת ה־DPP. סין העממית, שבשנות ה־90 פעלה כדי למנוע מנציג הגווארְמִין־דאנג לזכות בבחירות, הבינה שהמפלגה העיקרית היריבה לגווארְמִין־דאנג מציבה אתגר גדול עוד יותר, שכן מפלגת ה־DPP השתעשעה ברעיון ההיפרדות המלאה מסין העממית ואי־הכרה בכלל בעקרון סין האחת. על כן בתקופה זו, ובפרט במהלך הקדנציה הראשונה של ה־DPP (2000-2004), היה כמעט נתק בין סין העממית לבין טאיוואן ושררה עוינות רבה בין גופי השלטון. עם זאת, במהלך הקדנציה השנייה של ה־DPP (2004-2008) המצב השתנה מעט, אולי בעקבות התחלפות הנשיאים בסין (חו ג'ין־טאו במקום ג'יאנג דזה־מין) ואולי עקב חשיבה מחודשת על דרכי השפעה

תרשים 1: ציר הזמן – אירועים מרכזיים והודעות אמריקאיות על מכירת נשק לטאיוואן

עיצוב: שי ליברובסקי

מקור: Taiwan arms sales, 2023; Magor arms sales, n.d.; Taiwan: Major U.S. arms sales since 1990, 2014

דולרים, שעלו מעת לעת. פגישות בין מנהיגים בכירים רשמיים של סין העממית וטאיוואן התקיימו מספר פעמים, והשיא היה פגישה בין נשיא סין שי ג'ין-פינג לנשיא טאיוואן מא יינג-ג'ו בשנת 2015 בסינגפור ויצירת מנגנונים לקשר ישיר בין הממשלים (Hsiao, 2016).

בד בבד, עלייתו של הנשיא אובמה לשלטון בשנת 2009 והיוזמה האמריקאית שהציבה את אסיה, ובייחוד את מזרח אסיה, במוקד מדיניות החוץ שלה ("pivot to Asia") מתחילת העשור השני של המאה ה-21, הביאה גם לחשיבה מחדש על יחסי ארצות הברית לטאיוואן. בעוד ממשל אובמה המשיך לקבל את מדיניות סין האחת ולתמוך ביחסים המתהדקים בין שני עברי המצר, התפתח ויכוח פנים-אמריקאי בנושא: מצד אחד היו אלה שטענו כי טאיוואן הפכה לגורם מפריע בקידום יחסי סין-ארצות הברית, וכי בשלב זה – יותר מעשרים שנה לאחר תום המלחמה הקרה ושלושים שנה לאחר כינון הנורמליזציה ביחסים עם סין העממית – כבר אין טעם בשמירה אמריקאית על טאיוואן. לשיטתם היה על ארצות הברית להפסיק למכור נשק לטאיוואן ולקדם את העמדה של סין העממית כדי לסיים את הנושא. לעומתם הרוב בארצות הברית טענו את ההיפך: דווקא בגלל עלייתה והתחזקותה של סין העממית גובר הצורך לקדם את טאיוואן, בייחוד משום שבשל קשריה המתהדקים עם סין העממית היא נעשית תלויה יותר ויותר בסין. אובמה, כאמור, התמיד בגישה שהמשיכה את כל ההסכמים

וזכויותיהם של האנשים החיים בטאיוואן, טאיוואנים וזרים כאחד.

חוק זה עורר מחאה בטאיוואן עצמה מצד כל המפלגות, אולם כאמור, היות שבמקביל סין העממית גם קידמה קשרים לא-פורמליים עם טאיוואן, כאשר הגאומין-דאנג זכתה בבחירות בשנת 2008 הקשרים הללו התגבשו לכלל יחסים מקיפים בהרבה בין סין העממית לטאיוואן. זאת כאשר בבחירות באותה שנה עלה בטאיוואן נשיא ממפלגת הגאומין-דאנג, מא יינג-ג'ו, שטיפח וקידם את יחסי סין-טאיוואן על פי העיקרון המשולש: "ללא איחוד, ללא עצמאות, ללא שימוש בכוח", דהיינו שימור המצב הפוליטי הקיים תוך קידום כל הקשרים האחרים. ואכן היקף הסחר עלה, ההשקעות של סין העממית לא פסחו על טאיוואן (וכך גם השקעות טאיוואניות בסין העממית), תיירים החלו לנוע בין האי ובין היבשת ואלפים רבים מתושבי סין העממית התיישבו בטאיוואן, ולהיפך. מדובר היה לא רק בקשרים כלכליים, מסחריים או תיירותיים אלא גם בקשרים עמוקים יותר, המבוססים למשל על דתות משותפות, מסעות עלייה לרגל ותמיכה במקדשים, בייחוד דאואיסטיים או בודהיסטיים, משני עברי המצר (Brown & Cheng, 2012; Laliberté, 2013).

נדמה היה שהיחסים מתקדמים במסלול ברור וחיובי, וזאת למרות ההתנגדות העזה של סין העממית להסכמי מכירת נשק מארצות הברית לטאיוואן במיליארדי

שהגדירו את עצמם טאיוואנים. עליית הזהות הטאיוואנית אף היא גרמה לרתיעה מחזרה למולדת, שבהדרגה החלה להיתפס פחות ופחות כמולדת של ממש, גם אם מגוון מרכיבים סינים משמעותיים (תרבותיים, דתיים ועוד) עדיין נותרו בבסיס הזהות הטאיוואנית החדשה (Brown, 2010; Lin, 2016; Liu & Li, 2017).³

סיכום: מגמות עיקריות ביחסים עד 2016 ואחרית דבר

ניתן לזהות שלושה שלבים עיקריים במערכת היחסים בין טאיוואן לסין העממית בין 1949 ל-2016: א. 1949–1971: לאחר ניסיונות ראשוניים בתחילת שנות ה-50 להגיע להישגים צבאיים שיאפשרו איחוד של "סין" הבינו שתי המדינות שהדבר לא יצלח בכוח, ונוצר קיפאון ביחסים. בשנים אלה כל אחת מהן ניסתה ליצור השפעה על האחרת, הן באמצעות תעמולה והן באמצעות הפחדה צבאית, וכך להביא בטווח הרחוק לשינוי פנימי שיוביל לאיחוד. במקביל, מבחינה מדינית, טענתה של טאיוואן להיותה המייצגת האוטנטית של "סין" קיבלה לגיטימציה בינלאומית, כולל באו"ם ובמועצת הביטחון, מתוך הישענות על תמיכה אמריקאית ובעוד סין וברית המועצות הפכו לאויבות.

ב. 1971–1995: מהלך הפיוס של ארצות הברית עם סין, מתוך קבלת "מדיניות סין האחת" (להבדיל מ"עקרון סין האחת", שבו דוגלת סין העממית) ובהקשר של המלחמה הקרה, הביא לכך שהלגיטימציה הבינלאומית לטאיוואן נשחקה, ודאי פורמלית (תוך שסין העממית החליפה את טאיוואן במוסדות האו"ם וקיבלה הכרה בינלאומית נרחבת). כך נעשתה ההישענות על ארצות הברית חשובה עוד יותר, ובמקביל גברה חשיבותה (הגלובלית) של טאיוואן בהקשר הטכנולוגי ('מגן הסיליקון'). לצד זאת החלו סין וטאיוואן בהדרגה בשיח חשאי כדי לקדם קשרים הדדיים בצל המחלוקת עד שהגיעו למבוי הסתום של משבר פורמוזה השלישי, שגם הדגיש את התלות הטאיוואנית בארצות הברית, את החסמים על סין העממית, את הפוליטיקה הפנימית בארצות הברית ואת הצורך בחיפוש כיוון אחר לפעולה מצידה של סין העממית.

ג. 1995–2016: למרות המהלכים הצבאיים מצד סין העממית באמצע שנות ה-90 (משבר פורמוזה השלישי) התפתחו שתי מגמות מתום המשבר הצבאי: מחד גיסא, חיזוק הדרגתי, בעיקר מאמצע שנות ה-2000, של הקשרים הכלכליים והאזרחיים בין השתיים. מאידך גיסא, ככל שסין הפעילה יותר לחץ

הקודמים של ארצות הברית עם סין בהיבט הפוליטי ("סין האחת", תמיכה בקשרי סין-טאיוואן). ואולם בד בבד הממשל שלו גם קידם מכירות נשק נרחבות לטאיוואן במיליארדי דולרים, כולל הסכם לשדרוג מטוסי F-16 שנמכרו לטאיוואן בתחילת שנות ה-90 וספינות קרב (Thayer, 2011), וגם ניסה לקדם את מעמדה הבינלאומי של טאיוואן, למשל באמצעות צירופה לארגון הבריאות העולמי כמשקיפה כבר ב-2009, ומספר שנים לאחר מכן כמשקיפה גם בארגון התעופה האזרחית העולמי, כאשר באותו זמן הטאיוואנים גם קיבלו פטור מוויזה לארצות הברית. סין העממית כמובן מאוד לא אהבה את האופן שבו פעלה ארצות הברית, ובייחוד ראתה בעסקאות הנשק חריגה מההסכמים של ארצות הברית עם סין העממית עשורים קודם לכן (תחת ממשל רייגן, למשל, התחייבה ארצות הברית להפחית עסקאות כאלה לאורך השנים) (Löfflmann, 2016). ובכל זאת, הקשר הטוב בין הממשל הסיני לזה הטאיוואני הביא לכך שיחסי סין-טאיוואן המשיכו להתקדם בקצב מהיר בכיוונים חיוביים. אולם דווקא הקשרים המתהדקים וההסכמים שהבשילו בין שני הצדדים הביאו לכך שרוב הציבור בטאיוואן חש שהאינטרסים שלו-עצמו מופקרים, או שהיחסים בין סין העממית לטאיוואן משתפרים על חשבון הציבור הטאיוואני. אחד ההסכמים המפורסמים ביותר שטאיוואן וסין העממית חתמו, אך טאיוואן לא אשררה בסופו של דבר, הוא הסכם בשם Cross-Strait Service Trade Agreement. הסכם זה נחתם בשאנגחאי ביוני 2013, והיה אמור לעבור אשרור של הזרוע המחוקקת בטאיוואן מייד לאחר מכן. ואולם הסכם זה, שאמור היה להביא להעמקה ניכרת של קשרים כלכליים וחברתיים בין השתיים (מבנקאות ועד בריאות, תיירות ועוד), נתפס על ידי הציבור בטאיוואן כבעייתי ביותר ומערער על עצם קיומה. רבים סברו שההסכם ירע את מצבה הכלכלי של טאיוואן, יביא לתלות מוחלטת בסין העממית ויאפשר לה השפעה עצומה על המערכת הפוליטית באי. כתוצאה מכך, לא זו בלבד שההסכם עצמו לא אושרר, הפגנות ומחאות ענק (כולל הסתערות על בית המחוקקים ועל בניין הרשות המבצעת בבירה) שכונו "מחאת החמניות" הביאו לכך שהפופולריות של הממשל צנחה לחלוטין (Templeman et al., 2020).

לא רק סוגיות כלכליות העיבו על שאלת האיחוד בין טאיוואן לסין העממית: גם שאלה מורכבת לא פחות, שאלת הזהות הטאיוואנית, עמדה ברקע. אם לאורך רוב שנותיה של טאיוואן, עד אמצע העשור השני של שנות ה-2000, רוב תושבי טאיוואן ראו את עצמם סינים וכך הגדירו את עצמם, המגמה לאורך שלושת העשורים האחרונים הייתה של נסיגה מהגדרה זו ועלייה ניכרת בקרב אלה

תרגילים צבאיים נרחבים; הגברת פעילות במרחב ים סין הדרומי וגם, אם כי מעט פחות, במרחב ים סין המזרחי, כלומר סביב טאיוואן). כך היוותה טאיוואן כר פורה, אולי תירוץ, לשתי המעצמות בהתגוששות ביניהן, גם אם הקשרים הכלכליים והאזרחיים בין טאיוואן לסין העממית המשיכו להתפתח. עם זאת, סוגיות פנים בטאיוואן במהלך כהונתה הראשונה של צאי יינג־וון (DPP) הביאו לכך שנדמה היה כי בבחירות לנשיאות בטאיוואן בתחילת ינואר 2020 צאי תפסיד וה־GMD יחזרו לשלטון; אולם דווקא ההתנהלות האגרסיבית של סין ביחס למחאה בהונג קונג (2019) הביאה לעלייה משמעותית בפופולריות של ה־DPP, כמעין ריאקציה לרעיון שניתן לאחד את סין וטאיוואן לפי מודל הונג קונג. ואכן, בבחירות של 2020 זכתה צאי יינג־וון והמשיכה את כהונתה, תוך שימת דגש על חיזוק היחסים עם ארצות הברית.

בד בבד, מגפת הקורונה, שיצרה כשלעצמה בעיות פנים עבור שתי המעצמות, הקצינה את המגמות השליליות שהחלו קודם לכן בין סין לארצות הברית, ולצד ניסיונות של טאיוואן – שהתמודדה בהצלחה מרובה עם המגפה – למנף את הסוגיה כדי לקבל במה בולטת יותר בזירה הגלובלית, ניכר היה שהזירה הטאיוואנית מתחממת. חדירות מטוסים צבאיים סיניים למרחב האווירי הטאיוואני, כולל חציית 'קו האמצע', הפכו לחלק מדיפלומטיית איומים שרק החריפה עם הזמן, בייחוד מאז סתיו 2020.

מערכת יחסים מורכבת יותר בין סין לארצות הברית מאז עליית הנשיא בידן לשלטון, הן במובנים של הקצנה במלחמה הטכנולוגית בין השניים והן מתוך יצירת מערכת בריתות אמריקאית מקיפה באזור האינדו-פסיפי (הקשורה ישירות לסוגיה הטאיוואנית) הביאה שוב את טאיוואן, ברצונה ולרוב לא ברצונה, למרכז השיח, ודאי ככל שהדברים נוגעים במוליכים למחצה. גם הצרכים בפוליטיקה הפנימית של המעצמות מילאו תפקיד חשוב: בחירות האמצע בארצות הברית בסתיו 2022, שהתחברו לביקורה של יו"ר בית הנבחרים ננסי פלוסי בטאיוואן וגררו תגובה סינית קשה; או הקונגרס של המפלגה הקומוניסטית הסינית (אוקטובר 2022), שהתחבר ליד קשה יותר (או רטוריקה קשוחה יותר) מצד השלטון הסיני. כל אלה התחברו לסוגיות גיאופוליטיות גלובליות דוגמת המלחמה באוקראינה, שתרמו גם הן להקצנת השיח והתגובות במשולש היחסים בין סין, טאיוואן וארצות הברית.

בפועל, מאז ביקור פלוסי בטאיוואן ניתן לומר שהסיטואציה היא של "משבר פורמוזה רביעי", כזה שגם נמשך עמוק אל תוך שנת 2024 (וגם בעת כתיבת שורות

על טאיוואן לקבל את עמדתה, כך הציבור בטאיוואן התרחק מסין ומכל נכונות לדיון באיחוד. דווקא המגעיים החיוביים בין סין העממית לבין הגאורמין דאגו הביאו לתגובת נגד ציבורית בטאיוואן, שבסיומה עלתה מפלגת DPP. ארצות הברית נותרה גורם חיוני עבור טאיוואן, וסין הבינה שבאותה עת היא הייתה עדיין רחוקה מלהציב בגזרת טאיוואן כוח צבאי בעל יכולות עדיפות על ארצות הברית, אך המשיכה לבנות את כוחה. ה"פיבוט" האמריקאי לאסיה חידד מבחינת סין את הכוונות האמריקאיות למעורבות יתר, לשיטתה של סין, בחצר האחורית שלה, ומכאן שאותו צורך בבניית כוח רק גבר.

לאורך שני השלבים האחרונים וככל שטאיוואן הפכה לדמוקרטית, כך גם סוגיות פנים ודעת קהל בטאיוואן הפכו משמעותיות יותר במערכת היחסים המשולשת. חיזוק הקשרים הכלכליים בין סין העממית לטאיוואן סייע לכלכלת האי, אך גם הביא לתלות מסוימת בסין; חיזוק קשרי התיירות והתרבות (people-to-people) סייע להיכרות הדדית מחודשת, אך בה בעת יצר אפיקים למסעות השפעה פוטנציאליים מצידה של סין. ככל שארצות הברית הייתה מושקעת יותר ויותר במזרח התיכון ("המלחמה הגלובלית בטרור"), כך נדמה היה לסין שיכולתה להביא הישגים לא־צבאיים בהקשר הטאיוואני גוברת. עם זאת, הפניית תשומת הלב של ממשל אובמה למזרח אסיה (הפיבוט לאסיה) גרמה לסין לנסות להאיץ את מהלכיה מול טאיוואן תחת ממשל גאורמין דאנג, שקיבל חלק מהנחות הבסיס של סין, והאצה זו על המרכיבים האגרסיביים שבה מצידה של סין גרמה לציבור הטאיוואני – בדומה למשבר פורמוזה השלישי, גם אם לא במובן צבאי – להעצים את הרתיעה מסין, להדגיש את זהותו הנפרדת ולהביא לממשל שנתפס כלעומתי לסין בבחירות של תחילת 2016. לאחר הבחירות ועליית מפלגת DPP לשלטון, לצד עליית טראמפ לשלטון בארצות הברית מייד לאחר מכן, מרכיבים אלה הובילו בהמשך את הממשל הסיני – שהשתנה מאז עליית הנשיא שי לשלטון מספר שנים קודם לכן – לשינוי הגישה כלפי טאיוואן, שינוי שצבר תאוצה ניכרת בהמשך הדרך ואף הוחרף מאוד.

ההקצנה של הרטוריקה האמריקאית נגד סין – עוד במסע הבחירות של טראמפ וגם לאחר מכן, שהשתלבה ב"מלחמת הסחר" ובתחרות האסטרטגית והטכנולוגית בין סין לארצות הברית בסוף העשור השני של המאה הנוכחית – הייתה בדיאלקטיקה עם הקצנה סינית דומה (מהכיוון ההפוך, כמובן) כאשר סין החלה למצב את עצמה, גם ממניעה שלה, כדומיננטית ואגרסיבית יותר במדיניות החוץ שלה (דיפלומטיית ה-Wolf Warrior;

- Adisson, C. (2000, September 29). A Silicon shield protects Taiwan. *The New York Times*. <https://tinyurl.com/68b3vzmf>
- Adisson, C. (2001, May 12). 'Silicon shield' may protect from China attack. *Taipei Times*. <https://tinyurl.com/ms5z883x>
- Aldrich, R.J., Rawnsley, G.D., & Rawnsley, M.T. (eds.) (2000). *The clandestine cold war in Asia, 1945-6: Western intelligence, propaganda, security and special operations*, Frank Cass.
- An, J. (2013). Mao Zedong's "Three Worlds" theory: Political considerations and value for the times. *Social Sciences in China*, 34(1), 35-57. DOI: [10.1080/02529203.2013.760715](https://doi.org/10.1080/02529203.2013.760715)
- Andrade, T. (2008). *How Taiwan became Chinese: Dutch, Spanish, and Han colonization in the seventeenth century*. Columbia University Press.
- Baum R. (2001). From "strategic partners" to "strategic competitors": George W. Bush and the politics of U.S. China policy. *Journal of East Asian Studies* 1(2), 191-220. DOI: <https://doi.org/10.1017/S1598240800000497>
- Blanchard, J.F., & Shen, S. (2015). *Conflict and cooperation in Sino-US relations: Change and continuity, causes and cures*. Routledge.
- Brown, D.A., & Cheng, T.J. (2012). Religious relations across the Taiwan Strait: Patterns, alignments, and political effects. *Orbis*, 56(1), 60-81.
- Brown, M. (2010). Changing authentic identities: Evidence from Taiwan and China. *Journal of the Royal Anthropological Institute*, 16(3), 459-479. <https://www.jstor.org/stable/40926117>
- Chen, Y.L. (2024). From Laissez Faire to a market mechanism: The formation of housing finance in Taiwan. *International Journal of Taiwan Studies* (published online ahead of print). <https://doi.org/10.1163/24688800-20241374>
- Chen Z. (2019). 九五四年至一九五八年间中共对台策略的调整探析 [Analysis of the CCP's changing policy towards Taiwan between 1954-1958]. *Zhonggong dang yanjiu*, 7, 36-50.
- Drun, J. (2017, December 28). *One China, multiple interpretations*. Center for Advanced China Research. <https://tinyurl.com/s76patkp>
- Election Study Center, National Chengchi University. <https://tinyurl.com/u6e4xku3>
- Fan, Y. (1997). 美国“以台制华”政策的制约因素及前景 [Conditions, elements, and perspectives of the American 'use Taiwan to control China' policy], *Taiwan Yanjiu*, 3, 37-42.
- Fang, L., & Zhao, K. (2021). 国家核心利益与中国新外交 [National Core Interests and China's New Diplomacy]. *Guoji zhengzhi kexue*, 6(3), 68-94. <https://tinyurl.com/3sr577xx>
- Foot, R. (2000). *Rights beyond borders: The global community and the struggle over human rights in China*. Oxford University Press.
- Goldstein, S.M., & Schriver, R. (2001). An uncertain relationship: The United States, Taiwan and the

אלה), ושאותו ניתן לזהות גם בתגובה הסינית לבחירות בטאיוואן בתחילת 2024 וגם בתגובה לנאום ההשבעה של הנשיא החדש ויליאם לאי, גם הוא מה-DPP, במאי 2024. אולם משבר מתמשך זה, שמקורותיו הקרובים נמצאים בקו השינוי של 2016, מחייב על כן עיון נפרד ונרחב בפני עצמו.

ד"ר אורי סלע הוא מרצה בכיר בחוג ללימודי מזרח אסיה באוניברסיטת תל אביב וחוקר בכיר אורח במרכז גלייזר למדיניות ישראל סין במכון למחקרי ביטחון לאומי. עוסק בהיסטוריה של סין בעת החדשה המוקדמת ובתקופה המודרנית, ביחסים המורכבים בין היסטוריה אינטלקטואלית להיסטוריה חברתית-פוליטית של סין ובהיסטוריה של המדע והטכנולוגיה, הצבא ויחסי החוץ של סין. סלע מוביל פרויקט מחקר על סין במזרח התיכון במרכז דיין באוניברסיטת תל אביב. בעל תואר דוקטור מאוניברסיטת פרינסטון, פרסם מאמרים רבים בכתבי עת מדעיים מובילים, כתב וערך ספרים שיצאו בהוצאת אוניברסיטת קולומביה (2018), אוניברסיטת הוואי (2023) ודה-גריויטר (2024).

מקורות

- Taiwan Relations Act. *The China Quarterly*, 165, 147-172. <https://doi.org/10.1017/S0009443901000080>
- Goldstein, S.M. (2023, August 31). *Understanding the One China policy*. Brookings. <https://tinyurl.com/yedesvmt>
- Hsiao, F.S.T., & Sullivan, L.R. (1979). The Chinese communist party and the status of Taiwan, 1928-1943. *Pacific Affairs*, 52(3), 446-467. DOI: [10.2307/2757657](https://doi.org/10.2307/2757657)
- Hsiao, H.H.M. (2016). 2016 Taiwan elections: Significance and implications. *Orbis*, 60(4), 504-514. <https://doi.org/10.1016/j.orbis.2016.08.006>
- Jacobs, J.B. (2012). *Democratizing Taiwan*. Brill.
- Joint statement following discussions with leaders of the People's Republic of China (Shanghai Communiqué). (1972, February 27). US Department of State, Office of the Historians. <https://tinyurl.com/4tv4rsxf>
- Kan, S.A. (2009, August 17). *China/Taiwan: Evolution of the "One China" policy--key statements from Washington, Beijing, and Taipei*. Congressional Research Service. <https://tinyurl.com/nm5ahajp>
- Kan, S.A. (2014, August 29). *Taiwan: Major U.S. arms sales since 1990*. Congressional Research Service. <https://tinyurl.com/dpzprtx7>
- Kanwal, G. (2007). China's new war concepts for 21st century battlefields. *Institute of Peace and Conflict Studies*, 48, 1-5. <https://tinyurl.com/4ya5tefv>
- Kuo, S.W.Y. (1983). *The Taiwan economy in transition*. Westview Press.
- Laliberté, A. (2013). The growth of a Taiwanese Buddhist association in China: Soft power and institutional learning. *China Information*, 27(1), 81-105.

- Lee, T.C. (1993). Perspectives on US sales of F-16 to Taiwan. *The Journal of Contemporary China*, 2(2), 87-92. <https://doi.org/10.1080/10670569308724167>
- Liao, P., & Wang, D. (2006). *Taiwan under Japanese colonial rule, 1895–1945: History, culture, memory*. Columbia University Press.
- Lin, S.S. (2016). *Taiwan's China dilemma: Contested identities and multiple interests in Taiwan's cross-strait economic policy*. Stanford University Press.
- Liu, F.C.S., & Li, Y. (2017). Generation matters: Taiwan's perceptions of mainland China and attitudes towards cross-strait trade talks, *Journal of Contemporary China*, 26(104), 263-279. <https://doi.org/10.1080/10670564.2016.1223107>
- Löffmann, G. (2016). The pivot between containment, engagement, and restraint: President Obama's conflicted grand strategy in Asia. *Asian Security*, 12(2), 92-110. <https://doi.org/10.1080/14799855.2016.1190338>
- Magor arms sales (n.d.). Defense Security Cooperation Agency. <https://tinyurl.com/yndyk9vy>
- Mizuno, N. (2009). Early Meiji policies towards the Ryukyus and the Taiwanese Aboriginal territories. *Modern Asian Studies*, 43(3), 683-739. <https://doi.org/10.1017/S0026749X07003034>
- Murray, J.A. (2017). *China's lonely revolution: The local communist movement of Hainan Island, 1926-1956*. State University of New York Press.
- Mutual Defense Treaty between the United States and the Republic of China*. (1954, December 2). The Avalon Project. <https://tinyurl.com/hyzptmza>
- Muyard, F. (2008). Taiwan elections 2008: Ma Ying-jeou's victory and the KMT's return to power. *China Perspectives*, 1, 79-94. <https://doi.org/10.4000/chinaperspectives.3423>
- Nam, K.K. (2020). US strategy and role in cross-strait relations: Focusing on US-Taiwan relations. *The Journal of East Asian Affairs*, 33(1), 155-176. <https://tinyurl.com/34sz2e7b>
- Overholt, W.H. (2010). China in the global financial crisis: Rising influence, rising challenges. *The Washington Quarterly*, 33(1), 21-34. <https://doi.org/10.1080/01636600903418652>
- Ross, R.S. (2000). The 1995-96 Taiwan Strait confrontation: Coercion, credibility, and the use of force. *International Security*, 25(2), 87-123. <https://doi.org/10.1162/016228800560462>
- Shambaugh, D. (2000). Sino-American strategic relations: From partners to competitors. *Survival*, 42(1), 97-115. <https://doi.org/10.1080/713660152>
- State Council (1993, August 31). *The Taiwan question and "reunification" of China*. CSIS Interpret: China, original work published in Xinhua News Agency. <https://tinyurl.com/sek48ut2>
- Taiwan arms sales notified to congress 1990-2023 (2023, December 15). Taiwan Defense & National Security. <https://tinyurl.com/3s6c2abj>
- Templeman, K., Chu, Y. & Diamond, L. (eds.) (2020). *Dynamics of democracy in Taiwan: The Ma Ying-jeou years*. Lynne Rienner Publishers.
- Thayer, C. (2011, October 4). *US arms sales to Taiwan: Impact on Sino-American relations*. EastAsiaForum. <https://tinyurl.com/mr3kx9uv>
- Thies, W.J., & Bratton, P.C. (2004). When governments collide in the Taiwan Strait. *Journal of Strategic studies*, 27(4), 556-584. <https://doi.org/10.1080/1362369042000314510>
- Trent, M. (2020). Over the Line: The implications of China's ADIZ intrusions in Northeast Asia. *Federation of American Scientists*. <https://tinyurl.com/mr2wm3ru>
- Tung, C. (2005). Trade relations between Taiwan and China, in J. Luo, (ed.), *China today: An encyclopedia of life in the People's Republic* (pp. 625-628). Greenwood Press. <https://tinyurl.com/3mdjar5a>
- Wang, A.H., Yeh, Y., Wu, C.K., & Chen, F.U. (2021). The non-consensus 1992 consensus. *Asian Politics and Policy*, 13(2), 212-227. <https://doi.org/10.1111/aspp.12576>
- Watkins, C. (1999). *Chinese military modernization: Transitioning from People's war to limited war*. Naval War College, Newport, RI. <https://tinyurl.com/53x6wh4n>
- Yang, Z., & He, Q. (2020). 解放海南岛战役对国防动员建设的启示. *Xueshi shibao*. <https://tinyurl.com/ymsbsw85>
- Yoshihara, T. (2012). China's vision of its seascape: The first island chain and Chinese seapower. *Asian Politics & Policy*, 4(3), 293-314. <https://doi.org/10.1111/j.1943-0787.2012.01349.x>
- Zhang, S. (1992). "Preparedness eliminates mishaps": The CCP's security concerns in 1949–1950 and the origins of Sino-American confrontation. *The Journal of American-East Asian Relations*, 1(1), 42–72. <https://tinyurl.com/mr2rmryz>

הערות

1. במונחי שווי כוח הקנייה (PPP) הסכומים כפולים ואף קצת יותר.
2. לעיתים מתקיים מתח בין האג'נדה שמנסה נשיא ארצות הברית להוביל בהקשר זה לבין מהלכים לעומתיים יותר כלפי סין, שחברי קונגרס עשויים לקדם.
3. למעקב אחר תפיסת הזהות הטאיוואנית כפי שעולה בסקרים לאורך למעלה מארבעים השנים האחרונות ראו [Election Study Center, National Chengchi University](https://electionstudycenter.org/). סביב משבר פרמזזה השלישי כמחצית מהציבור הטאיוואני הגדירו עצמם טאיוואנים וסינים, כרבע הגדירו עצמם טאיוואנים בלבד, וכחמישית סינים בלבד; שיעור הטאיוואנים שהגדירו עצמם סינים ירד מאז בצורה דרמטית, ובמהלך הקדנציה של מאי יינג'ג'ו עלה שיעורם של אלה שהגדירו עצמם טאיוואנים, בעוד שיעורם של אלה שהגדירו עצמם סינים וטאיוואנים ירד. נכון ליולי 2024, קרוב לשני שלישים מהציבור הטאיוואני מגדירים עצמם טאיוואנים בלבד, קרוב לשליש טאיוואנים וסינים, ורק כשני אחוזים מגדירים עצמם סינים בלבד.